

A bánkúti lovassír.

Írta : DR. BANNER JÁNOS.

1931. február 17-én kelt levelében Baross László gazdasági főtanácsos úr, a bánkúti főhercegi uradalom jószágfelügyelője, arról értesítette az archaeologiai intézetet, hogy február 16-án, a rózsamajori homokos gödörben munka közben, lovassírt találtak, amelynek igen szép mellékletei vannak. Minthogy a leletet az intézeti gyűjtemény számára felajánlotta s egy próbaásatáshoz is segítséget ajánlott. Buday Árpád intézeti igazgató úr e sorok íróját küldte ki a további kutatásokra. A február 19-én végzett kutató munka újabb eredményre nem vezetett ugyan, de alkalmat nyújtott arra, hogy az összes leletkörülményeket, hiteles szemtanúk bemondása alapján tisztázni lehetett.

Mielőtt a lelet anyagáról beszámolnánk, kötelességünknek tartjuk, hogy József kir. herceg Öfenségének és Baross László jószágfelügyelő úr Öméltóságának, ezúttal is tapasztalt megértő jóindulatáért és támogatásáért hálás köszönetet mondjunk. De köszönetet kell mondanunk mindazoknak, akik a leletanyaggal kapcsolatos problémák megoldásában segítségünkre voltak. Így hálás köszönetet mondunk Richthofen Bolko báró úrnak, a hamburgi egyetem magántanárának, aki egyik nálunk nem kapható könyv anyagát volt szíves közvetíteni, Dr. Szentiványi Róbert magántanár úrnak, aki külföldi könyvtárak anyagához juttatott, Felvinczi Takács Zoltán igazgató úrnak, aki több analogiára hívta fel figyelmünket s értékes felvilágosításokat adott, Fettich Nándor magántanár úrnak, aki a Pósta Béla által gyűjtött oroszországi anyag analogiáit volt szíves hozzáink juttatni és Visky Károly múzeumi őr úrnak, aki a Néprajzi Múzeumban lévő analog darabra vonatkozó felvilágosításával volt segítségünkre. Ezek nélkül az analogiák nélkül a lelet egyik legfontosabb darabjának, a tükörnek kérdését még csak meg sem közelíthettük volna. Így is csak érinteni fogjuk ezt a kérdést, de a kapott analogiák alapján hosszú vándorútjának legalább néhány pontját ki tudjuk tűzni a térképen.

A teljes útvonal megrajzolásához hiányoznak a közbeeső adatok. Ezért a hiányért azonban felelősséget nem vállalhatunk, mert kiadást és munkát nem kímélve, körlevéllel kerestük meg a tőlünk keletre eső összes múzeumokat. Választ néhány nemlegestől eltekintve, eddig nem kaptunk. Úgy gondoljuk azonban, hogy az anyagot már ebben a stádiumban is kö-

telességünk közölni, mert a publikálás az egyetlen mód, amellyel a figyelmet ráirányíthatjuk.

A sír anyagát az I. tábla mutatja. A leletből semmi sem hiányzik. A lelet magában foglalt egy torquest (I. 2.), egy tükröt (I. 1.), két kengyelt (I. 8—9.), egy zablát (I. 6.), egy csatot (I. 7.), egy kést (I. 5.) és néhány ismeretlen rendeltetésű csont darabot (I. 3., 4.), amelynek szegezett része mutatja, hogy tartozéka volt valami ismeretlen rendeltetésű tárgynak, talán bőrtasaknak, amely esetleg a tükröt rejthette valamilyen magában.

A sír lovassír volt, amelyben a ló egészben volt eltemetve. Feje a gazdájának lábai felé fordult s egész testével annak jobboldalán foglalt helyet. A kengyel és a csat a lócsontváz melléklete volt, a zablával együtt. Mélysége 2.5 m. A sír egy hosszan elnyúló homokdomb lábánál feküdt. A csontváz irányítása délkeleti volt.

A mellékletek is mutatják, hogy a lelet nem tartozik e korbeli emlékeink gyakran előforduló darabjai közé s korának meghatározása a rokon darabok egybevetése után sem könnyű feladat. Mégis van két támpontunk, amelyeknek alapján megkísérelhetjük. Az egyik a kengyel, a másik a torques.

Nézzük először a kengyeleket. (I. 8—9.)

A kengyelek fülkiképzése elűt a népvándorlaskori kengyelek típusaitól. Sokkal közelebb áll a honfoglalaskori kengyelek csoportjához. Ahhoz a csoporthoz tartozik, amelyeknél „az oldalszárak felső találkozási pontja el van lapítva és a szíjtartó lyuk ezen ellapított részbe van belevágva“.¹⁾

Hazai leleteink közül ezt a típust megtaláljuk a beregszászi²⁾, domaházi³⁾, a szeghalmi⁴⁾, a székesfehérvár—demkőhegyi⁵⁾, a bodrogvécsi⁶⁾, a bezdédi⁷⁾, a karosi⁸⁾, a kecskeméti⁹⁾ és kisdobrai¹⁰⁾ lovassírokban. Több hazai leletből nem ismerjük.

¹⁾ Pósta Béla: Régészeti tanulmányok az orosz földön. I. 235. l.

²⁾ Hampel József: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről (továbbiakban Hampel 3. jelzéssel) T. 3. D. 1. 2. és Hampel: Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn (továbbiakban Hampel 2.) T. 416. D. 1. 2.; Lehóczky: Honfoglalaskori sírról Beregszászon, Arch. Ért. 1900. 398—402. II.

³⁾ Hampel 3. T. 10. 1. 2. és Hampel 2. I. 241. l. 570. á. és T. 419. Továbbá Arch. Ért. 1902. 300. l.

⁴⁾ Hampel 3. T. 29. 2. Továbbá Darnay Kálmán: Szeghalmi ásatásról. Arch. Ért. 1905. 67. l.

⁵⁾ Hampel 3. T. 78. 7. sír 1. 2. és Hampel 2. T. 516.; Hampel: A honfoglalaskor hazai emlékei (továbbiakban Hampel 1.) 691. l. LXXXIV. T. 2. 3. és Hampel 2. I. 242. l. 573. á. T. 393.; Nagy Géza: A magyar pogánykor emlékei Fejérmegyében. Arch. Ért. 1892. 303. l.

⁶⁾ Hampel 1. 536. VI. T. 3. 4. és Hampel 2. 241. l. 572. á. T. 339. Szendrey János: A bodrogvécsi honfoglalaskori leletek. Arch. Ért. 1898. 7—14. II.

⁷⁾ Hampel 1. 592. XXXVI. és Hampel 2. T. 354. Jósa András: A bezdédi honfoglalaskori temető. Arch. Ért. 1896. 390. l.

⁸⁾ Hampel 1. 632. l. LVIII.

⁹⁾ Hampel 1. 641. l. P. Hampel 2. 242. l. 572. á. T. 381. Arch. Ért. 1896. 48. l.

¹⁰⁾ Hampel 1. 648. LXIII.

Külföldi analógiánk van kettő, amelyek orosz földön kerültek elő. Egyikről egy hevenyészett rajz áll ugyan rendelkezésünkre, de ez is elég annak megállapítására, hogy a lelet nem egyezik a Jankó János¹¹⁾ által hivatkozott analógiákkal, legfeljebb azokhoz való átmenetnek lehet tekinteni. Míg az általa hivatkozott pilini, csornai, monai, szeged—öthalmi kengyelek határozottan kialakult szegletes fülűek, addig az általa közölt Csernjakhova—Novoszjeljki közti kurgán felső részén talált lovassír kengyelén a szíjnyílás feletti kiemelkedés a két szár szerves folytatásának tekinthető. Ezt az eltérést már Hampel is megállapította.¹²⁾

Ezt a leletet az oroszok a VIII—X. századra teszik és „egyenesen a honfoglaló magyaroknak, illetőleg azon népeknek, amelyek akkor a magyart képezték, tulajdonít“-nak.¹³⁾

Van azonban egy ránknézve ennél is fontosabb leletünk, amelynek leírását Pósta Bélának köszönhetjük. Ez pedig a czarevcsinai kurgánból előkerült két kengyel, amelyek épen úgy, mint a bánkúti, csikózáblával és fémtükörrel együtt kerültek elő. „Ez a kengyelpár, azt a honfoglalás-kori leleteinkben is előforduló typust mutatja, amelynek a körte alak mellett az a jellemzője, hogy füle nem képez külön tagot, hanem az oldalszárak felső találkozási pontja el van lapítva, és a szíjtartó lyuk ezen ellapított részben van bevágva“.¹⁴⁾

A bánkúti kengyel szerkezetileg épen úgy összefügg ez utóbbi leletekkel, mint azok a magyarországi említett leletekkel. Természetesen ez a szerkezeti összefüggés csak a kengyel felfüggesztésére vonatkozik, ami korábbi csoportok kengyeleivel sehogyszem hozható össze. E mellett a kengyelt széles talp jellemzi, amelynek két széle és közepe peremmel és végigfutó gerinccel van megerősítve. Ezzel a megerősítési móddal a legtöbb szélestalpú kengyelnél találkozunk.

Legyen elég e tekintetben a bodrogvécsi¹⁵⁾, csornai¹⁶⁾, a már említett bezdédi¹⁷⁾, a csongrádi¹⁷⁾, a már említett karosi¹⁸⁾, a nagykövesdi¹⁸⁾, a lébény—szentmiklósi¹⁹⁾, a székesfehérvár—demkóhegyi második²⁰⁾ és a kenézli²¹⁾ leleteket említeni. Igaz, hogy ezekben a leletekben a széles talp mindig keskenyedve, szinte beleolvad a lapos, vagy szegletes szárakba, míg a bánkúti egyik kengyel egyik oldalán erős körívvel illeszkedik a lapos szárhoz. A másik oldal és a másik kengyel mindkét oldala sokkal kisebb

¹¹⁾ Arch. Ért. 1900: 244. l.

¹²⁾ Hampel 3. 232. Képét közli u. ott. 101. T.

¹³⁾ Arch. Ért. 1900. 242. l.

¹⁴⁾ Hampel 3. 237. l.

¹⁵⁾ Hampel 1. 541. XI. és 2. T. 339.

¹⁶⁾ U. ott 557. XX. és 2. T. 344.

¹⁷⁾ U. ott 609. és T. 366.

¹⁸⁾ U. ott 661. LXXII.

¹⁹⁾ Hampel 3. T. 19.

²⁰⁾ U. ott T. 83.

²¹⁾ Arch. Ért. 1914. 306., 314., 332., 327., 333. II.

szöveget alkotva illeszkedik össze s azon kívül is erősen kopott. De még ezt a széles kiugrást is figyelemmel kísérhetjük néhány leletnél. Így a kisdobrai¹⁰⁾, bodrogvécsi¹³⁾, és csonigrádi¹⁷⁾ leleteknél. Egyben különbözik csak a többi hazai leletektől. Abban t. i., hogy a talp közepén végig futó gerinc közepe be van mélyítve.

Mint ebből is látható, a bánkúti kengyel nem üt el a honfoglaláskori kengyelek egyik, tagadhatatlanul kisebb számmal képviselt típusától s így ennél a kornál előbbi időre nem tehető.

Nem volna azonban teljes a felsorolás, ha nem említenők meg azt a hasonlóságot, amely a bánkúti kengyel és a Le Coq Bilderatlas 70. képén ábrázolt lovas kengyele közt észrevehető. Ennek felfüggesztési módja s a száruk középmagasságig felérő széles talpa mutatja azt a rokonságot, amely a honfoglaláskori kengyelek említett csoportját az ázsiai kengyelek e csoportjával összeköti. A hivatkozott emlék a 9—10. századra (?) tehető.

Ugyanazt mutatja a zabla is. A zabla (I. 6.), típusa szerint úgynevezett csikózabla, amely valamennyi lovasnomád nép hagyatékában előfordul hazai leleteinkben. Hogy még sem tartjuk a honfoglalás koránál régebbinek, azt azzal indokoljuk, hogy a többi vándorló népek hagyatékából, eddigi közléseink alapján nem ismerünk olyan zablát, amelynek kantárszártartó oldal-karikája lapos volna. Az ismertetett anyag kivétel nélkül hengeres karikájú csikózablákat őrzött meg.

A kétségtelenül honfoglaláskorinak megállapított leletek közül a következő sírokból találtak ilyen zablát:

A bezdédi 3. és 6. sírban²²⁾, az egri²³⁾, az egyik csornai²⁴⁾, a karosi⁸⁾, a kisdobrai¹⁰⁾, a muszkai²⁵⁾, a szentes—naphegyi²⁶⁾, a tinnyei²⁷⁾, a bihari²⁸⁾, a szekszárdi²⁹⁾, a pilin—sirmányhegyi²⁰⁾, az eger—almagyari³¹⁾, a gödöllői³²⁾, és a kenézliói 10. lovassírban.³³⁾

Ebbe a csoportba tartozik a bánkúti zabla is. Kivitele azonban a felsoroltakénál gondosabbnak látszik. Karikája nem egészen lapos. Legalább is elüt az ismertetett példányoktól annyiban, hogy míg azok formáját egy

²²⁾ Hampel 1. 594. XXXVIII.; 596. XL. és 598. XLI.; illetőleg 2. T. 356., 358. és 359. Arch. Ért. 1896. 391—393., 395. és 396. II.

²³⁾ Hampel 1. 574. I. 36. á.

²⁴⁾ U. ott 615. I. L., és 2. 369. I.; Paur Iván: Lovagok temetője Csorna-Csatáron. Arch. Ért. 1885. 319. I.; Lásd még a 22. jegyzetet.

²⁵⁾ Hampel 1. 658. I. LXIX. T. 429.

²⁶⁾ U. ott 701. XC. T. 399.

²⁷⁾ U. ott 722. XCIX. és 2. T. 406.

²⁸⁾ Hampel 3. T. 6. 14. és T. 7. 33. 2. T. 506—507. Karácsonyi: A bihari honfoglaláskori lovassírokról. Arch. Ért. 1903. 407. I.

²⁹⁾ Hampel 3. T. 30. H. 2. T. 514. Arch. Ért. 1902. 367. I.

³⁰⁾ U. ott T. 69. H. 2. T. 524. Arch. Ért. 1902. 235—236. II.

³¹⁾ Gallasy Lajos: Az eger-almagyari honfoglaláskori leletekről. Arch. Ért. 1911. 76. I.

³²⁾ Supka Géza: Honfoglaláskori leletekről Gödöllőn. Arch. Ért. 1911. 180. I.

³³⁾ Jósa: Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban. Arch. Ért. 1914. 311. I.

hengszerű idomból két síkkal kivágott szeletnek lehetne tekinteni, addig ezt egy kúpidom két síkkal kimetszett szeletének tekinthetjük.

De van még egy másik sajátága is, ami kiemeli a többi közül: a karikákat tartó pálca rész, két behajlított köralakú része nagyon gondosan van kidolgozva. A máshelyen vékony, kerek pálcatag tartó rész ennél el van lapítva s kidolgozása a kengyel talpának kidolgozására emlékeztet. Úgy látszik a kengyellel együtt gondosan kidolgozott garnitúrát alkotott.

Ezt igazolja a csat is (I. 7.), amelynek idoma a zablakarikák mintájára egészen lapos és egy szabálytalan gúla két síkkal kimetszett szelvényére emlékeztet. Ez a gondos kivitel a többi értékes mellékletek jelenlétében egyáltalában nem meglepő. Csak természetes, hogy az értékes tűkőr és torques tulajdonosa egész felszerelésében választékosságra s harmóniára törekedett.

Az ezüsből készült, aranyozott torques (I. 2.) sem utal a honfoglalás koránál előbbi időre. Előbbi vándorló népek hagyatékából nem ismerjük. Általában szláv eredetűnek tartják, ami épenséggel nem zárja ki honfoglaláskori sírjainkból.

Hazai leleteinkből ismerjük: az aradföldvári, baksi, kisdobrai, csornai, berettyóújfalui, kabai, váci, bezdédi, nemesócsai, kecskeméti, nagyváradi, székesfehérvári³⁴⁾, fábiansebestyéni³⁵⁾, gerendási³⁶⁾, külsőpusztakovácsi³⁷⁾, nagykapornaki³⁸⁾, és pilinsirmányhegyi³⁹⁾ leletekből, de előfordult a Móra Ferenc által feltárt kiszombori és az e sírok írója által feltárt hódmezővásárhely—gorzsai XI. századi temetőkből is.

Bár a bánkúti torques úgy anyaga, mint külső formája tekintetében eltér az említettek legnagyobb részétől, azokat, amelyek legközelebb állnak hozzá, külön is meg kell említenünk. Azokra gondolok, amelyeket két-három vastagabb drótszál mellett egy vékonyabb szál is alkot, amely a két végre csavarodik s közben az összesodrott vastagabb szálak mélyedésébe süllyed. Hampel szerint ez a harmadik szál is sodronyból készült⁴⁰⁾, de vannak példányok, amelyeknek végei lencsérel vannak becsavarva. A cérnát természetesen a zöldpatina tökéletesen belepte s így minden esetben azt a benyomást kelti, mintha sodronyból volna.

Ilyen három-négy szálú torquesek: az aradföldvári⁴¹⁾, a csorna—csatári³⁴⁾, a kabai⁴²⁾, a kecskeméti⁴³⁾, a fábiansebestyéni⁴⁴⁾, a gerendási⁴⁵⁾,

³⁴⁾ Hampel 1. 790. l.

³⁵⁾ Hampel 3. T. 54.

³⁶⁾ U. ott. T. 55.

³⁷⁾ U. ott. T. 63.

³⁸⁾ U. ott. T. 64.

³⁹⁾ U. ott. T. 65. és 74.

⁴⁰⁾ Hampel 1. 629.

⁴¹⁾ Hampel 1. 584. XXXII. és 585. XXXIII.

⁴²⁾ U. ott. 628. LVI.

⁴³⁾ U. ott. 642. LIX.

⁴⁴⁾ Hampel 3. T. 54.

⁴⁵⁾ U. ott. T. 55.

a külsőpusztakovácsi⁴⁶⁾, a nagykapornaki⁴⁷⁾, kiszombori és gorzsai példányok.

Ezek a nagyobbára érmekkel datált leletek a XI. századra utalnak s a csornacsatári kivételével ló nélküli temetkezésekből valók. Ez utóbbit Paur X. századbéli besenyő sírnak tartotta.

A bánkúti torquest azonban úgy látszik előbbre kell datálnunk. Ebben a meghatározásban segítségünkre van egyrészt a galgóci lelet, másrészt a németországi blumenhageni lelet.

Bár a galgóci lelet nem hiteles ásatásból való, összetartozandóságát Hampel minden kétséget kizáróan megállapította.⁴⁸⁾ Ebből az alkalomból közli a leletre vonatkozó irodalmat is, amely élénken szemlélteti, hogy ez a lelet, mennyire foglalkoztatta a szakembereket.⁴⁹⁾ A galgóci lovassírból egyébként két fülbevaló, két ezüstpántból készült kárperec, egy növény-éktímenyes süvegdísz és egy torques került elő. A torques készítés módjára nézve Hampel a következőket írja: „... sodronyt kettesével egymás mellé rakva, féllkörre összetekertek, ezentúl a vékonyodó sodronyt sűrűn összefonták és mintegy negyedrésznyi metszetben (?) keskeny lemezzé olvasztották össze a sodronyszálakat, melyek ott a legvastagabbak, ahol a sodronyok indulnak, azután vékonyulnak, gyöngye kihajlással szélesbülnek s az egyiknek vége kajmóban, a másiké pedig S forma hurokkal végződik, melynek felső hajlásába a kajmó belényülük, míg a felső hajlás apró két és fél hajlású korongos tekerceset képez“.⁵⁰⁾

Ez a torques csak annyiban emlékeztet a bánkútira, hogy a fonott résztól a kapcsolásig terjedő rész mind a kettőnél egy darabba van összeolvasztva. E tekintetben tehát a két darab technikája egyezik.

A blumenhageni leletben⁵¹⁾ úgy a bánkúti, mint a galgóci leletnek csaknem tökéletesen hasonlója egyszerre fordul elő. Ennek a leletnek két nagy és két kicsi torquese van. Az egyik kicsi tökéletesen megegyezik a galgócival, a legnagyobb pedig — a záró részét kivéve — a bánkútival.

A lelet zártlelet lévén, a négy torques együvé tartozása kétségbe nem vonható. A torqueseken kívül vágott pénzek egész tömege tartozik a leletbe, ami németországi szláv leletben egyáltalában nem meglepő. Karbe szerint a vágott pénzek közt sok olyan van, amely arab eredetre vall s így a torques eredete is ide, vagy inkább Byzanba tehető. A pénzek egyébként X—XI. századbéliek. Kár, hogy az érmekeket pontosabban nem határozza meg, mert így a mondottak alapján csak sejtethetjük, hogy nem arab, hanem szamanida eredetűek.

⁴⁶⁾ U. ott T. 63.

⁴⁷⁾ U. ott T. 64.

⁴⁸⁾ Hampel I. 530—535.

⁴⁹⁾ Arch. Ért. I. 105.

⁵⁰⁾ Hampel I. 532.

⁵¹⁾ W. Karbe: Der wendische Silberschatz von Blumenhagen. P. Z. Berlin 1925.

Ez a körülmény ráknézve azért fontos, mert a galgóci lelet is számanida éremmel, és pedig Nasr ben Ahmed emir érmével volt együtt, aki 913—943 közt uralkodott.⁵²⁾ Ezek szerint tehát az a fennebbi megállapításunk, mely a bánkúti torques korát a XI. századnál előbbre tette, igazoltnak látszik. Nem tévedünk tehát, ha az összevetés alapján a lelet korát, mint legrégibb időpontot a X. század második felére, tehát a kalandozások korának végére datáljuk.

Hampel a galgóci leletről azt tartja, hogy „nyilván az arabsoktól a IX—X. századokban a nemzetközi kereskedésbe bocsájtott ezüst ékszerek sorából való. Nálunk az iparcikkék erraticus jelenségek, ellenben Németország északkeleti múzeumaiban és az orosz múzeumokban őrzött úgynevezett vagdalékos ezüst ékszerleletekben, nagyobb számmal vannak.“⁵³⁾

Van azonban a bánkúti leletnek egy darabja, amely a távolabbi keletre visz. És ez a tükrök (I. 1.). De mielőtt ennek hovatarthatóságával foglalkoznánk, tisztáznunk kell azt a kérdést, ismerünk-e hazai honfoglaláskori leleteinkben tükröket?

A tükröt hazai honfoglaláskorinak megállapított leleteink közül csak két helyről ismerjük. Egyik a dettai, másik a csornai leletben van. A dettai, munkások által feldúlt sír tükrre, nagyon eltér a mi tükrünktől. Hampel szerint⁵⁴⁾: „Kézitükrök ólmos fémből; a kerek üveglemez befogadására egy korong középső mélyedése szolgált, a korong egyik részéből fül állott ki, ellentett szélén két karral erősített szár, melynek vége letört. Az üvegtáblácskát keretes dudor tartja meg, a körülötte fennmaradó sávot középső domború körídom és jobbra-balra szabálytalanul kiálló pettyek ékítik.“ Minthogy a leletek közt későbbi, XIII—XIV. századból származó leletek is vannak, ezt a tükröt nem lehet teljes megnyugvással a honfoglaláskor emlékének tekinteni. A meghatározás tekintetében még Kárász Leónak sem adunk igazat⁵⁵⁾, aki a tükröt a már említett többi lelet alapján a fenthivatkozott századokba teszi. A magunk részéről, az ószönyi leletek alapján római eredetűnek tartjuk.⁵⁶⁾

A másik leletről Hampel a honfoglaláskori emlékek közt egyáltalában nem emlékezik meg. Mint Pósta Béla írja⁵⁷⁾, Hampel azért nem közli, „mert azt a leletet, amelyet 1888. tavaszán Csornán, egy homokbányában felfedezett ternetőben találtak, nem tartotta honfoglaláskori temetkezés mellékletének“. És valóban a germán leletek közt közli.⁵⁸⁾ Az általa közölt képről megállapítható, hogy a csornai tükrök az oroszöldi szanyibai lelet három tükréhez hasonlít. Ezek viszont tipikus kerek tükrök, amelyeknek

⁵²⁾ Hampel I. 531.

⁵³⁾ U. ott 789—790.

⁵⁴⁾ U. ott 617—618.

⁵⁵⁾ Arch. Ért. 1896. 230. I.

⁵⁶⁾ Arch. Ért. 1904. 209. I.

⁵⁷⁾ I. m. 242. I.

⁵⁸⁾ Hampel 2. I. 269., II. 12., III. T. 13. 5.

fogantyúja nincs, hanem ehelyett a korong közepén elhelyezett és átfúrt bütyök van. Vagyis ez a típus azonos a többi népvándorláskori tükrökkel, amelyek közül Hampel, a már említett és germánának minősített csornai tükrön kívül négyet ismertet.⁵⁹⁾ Ezek közül három germán, egy pedig avar sírból került elő. Egy példányt talált e sorok írója is, abban a hódmezővásárhely—gorzsai gepida temetőben, amely Justinus császár byzanci aranyával volt datálva.

Pósta a csornai tükröt honfoglaláskorinak tartja. Ennek igazolására elmondja, hogy a csornai temetőben voltak olyan fibulák, amelyek a Kr. u.-i. III. sz. végén és a IV. sz. elején voltak különösen divatban; de voltak érmek, amelyek Német Lajostól (840—876) I. Henrikig (919—936) terjedő időből valók; a temetőben húsz olyan sír volt, amelyet meg nem figyelhettek s így nem jogos az említett tükröknek, a leletből való kizárása. Szerinte a szanyibai három tükrő és a többi hozzátartozó melléklet inkább szól amellett, hogy a csornai tükrő is hozzátartozik a honfoglaláskori leletekhez.⁶⁰⁾ A szanyibai tükrök közül kettőnek épen olyan primitív díszítése van, mint a csornainak. A harmadik, román ízlés hatása alatt álló tükrő technikája egyezik a másik kettőével, így egykorúságuk kétségtelen. A lelethez tartozó adzerbejdzsáni érem pedig bizonyítja, hogy ilyen tükrök még elég későn is előfordulnak sírokban.⁶¹⁾

Legújabbban A. Jenny foglalkozott ezzel a tükrőrel is⁶²⁾. Pósta némétil is megjelent okfejtését úgy látszik nem ismeri, mert azokhoz semmi reflexiot nem fűz. A tükrőt azonban, a lelethez tartozó fibula és diadém alapján ő is germánnak tartja.

Minthogy a csornai lelet anyaga erősen kevert s a kétségtelenül honfoglaláskorinak megállapított lovassírok leletei közt nem volt a tükrő, a többi, kevert anyag pedig sírok szerint elkülönítve nincs, épen annyi érv szólna a honfoglaláskori, mint a germán eredet mellett. Mind a két állítást a kevert anyaggal igyekeznek alátámasztani. A magunk részéről az alább kifejtendő okok miatt határozottan germán eredetűnek tartjuk a tükrőt.

Erre a meggyőződésre vezetett bennünket egyrészt a sírmező diadémja, amelynek germán eredetéhez kétség nem férhet, másrészt a hódmezővásárhely—gorzsai, hasonló körülmények közt talált, de rendszeresen feltárt temető is, ahol V—VI. századbéli germán és XI. századbéli árpádkori sírok voltak egymás felett. Az itt feltárt 97 sír közül 65 volt XI. századbéli s 32 V—VI. sz.-béli germán. A két fajta temetkezés nemcsak különböző mélységben volt, de tájolásuk is mindenkor különbözött, bár

⁵⁹⁾ I. m. 2. 269—270. II.

⁶⁰⁾ Lakner Ambró: A csornai leletekről c. cikke alapján. Arch. Ért. 1889. 263—267. II.

⁶¹⁾ I. m. 242. I.

⁶²⁾ W. A. Jenny: Verzierte Bronzespiegel aus nordkaukasischen Gräbern P. Z. Berlin. 1928. 351. I.

ugyanazon kor temetőjében feltűnően egyező volt. A tükör, kétségtelenül germán sírból származott.

A csornai temető 20 sírja közül 18-ban a csontvázak fejjel nyugatnak fekdtek, csakis kettőnél volt a csontváz északnak irányítva. Tehát a kétféle, önmagában egyező irányítás itt is megvolt. Az előkerült 16 érem, kétségtelenül a honfoglaláskori sírokból kerülhetett elő. Ez az éremszám is megfelel az egyforma irányítású sírok hozzávetőleges számának. A kevés jellegzetes germán emlék a kisebb számnak felel meg. Ebből a két sírból kerülhetett elő a fibula, a diadém és a tükör is. Nincs tehát okunk, hogy a típusában is e kor emlékei közé tartozó tükröt, későbbi sírból származónak tartsuk.

Ezek alapján azonban azt is meg kell állapítanunk, hogy fémtükröt kétségtelenül megállapított honfoglaláskori sírból nem ismerünk.

De nézzük a bánkúti tükröt (II. tábla). Lényegileg ez is kerek tükrök közé tartozik, bár határozottan megállapítható, hogy fémből készült nyele volt, amely azonban, talán még a sírba kerülés előtt letört. Úgynevezett fehérbronzból készült. Tükröző felülete fényesre van csiszolva s bár több helyen erősen megrongálták a patinafoltok, még ma is eléggé tükröz. Hátlapja szokatlanul díszített. Ameddig ugyanis eddig ismert s fennebb említett tükreink hátlapján legfeljebb geometrikus díszítés van, ezen figurális dísz foglal helyet. Átmérője 9.5 cm. A hátlap díszített része 4 mm magas, 6 mm széles peremmel van körülvéve. A párkány által határolt bemélyedt részben fekszik a díszített felület. A tükör öntéssel készült.

A rajta lévő ábrázolás a következő: Kidomborodó vékony hullámos vonalakkal van ábrázolva a víz, amelyben két hal (látszólag harcsa) körbeúszva kergeti egymást. A halak kidolgozása nagyon gondos, hullámzó testük ábrázolása teljesen művészi. A két hal közt középen egy virágzó vizinövény kinyílt virága és bimbója helyezkedik el. A felső (nyéllel ellenkező oldalon lévő) hal felett egy szárnyas kis állat (valószínűleg szitakötő) foglal helyet.

Európai leleteink közt ez a tükör tudunkkal egészen egyedül áll. Az eddig megszerzett analógiák kivétel nélkül Ázsiából származnak.

Az egyik kóreai tükör⁶³⁾, tipikus kerek tükör (III. 1.). Fogantyúja nincs, hanem úgy, mint az említett népvándorláskori tükreinkben, hátlapjuk közepén átfúrt kidudorodás, illetőleg fül van. Ez szolgált a tükör felfüggesztésére. Ennél a tükrőnél tehát nem a szerkezet, hanem a díszítés érdekelt bennünket.

Alapmotívumai teljesen egyeznek a bánkúti tükrővel. A víz hullámainak ábrázolása ugyanazokkal az eszközökkel történt. A halak egyensúlyba hozása a kép keretein belől is azonos, bár a mozgás s így a halak egymáshoz való helyzete a két tükrön eltérő. Míg a bánkútin határozot-

⁶³⁾ Bossert: Geschichte des Kunstgewerbes. III. 141. 1. 1. kép.

tan az egymást őrő állatok helyzete van hangsúlyozva, amelyek körben úszva kergetik egymást, addig a kóreain nyugodtan úszó halak vannak ábrázolva, amelyeknek helyzete semmiféle erőteljesebb mozgást nem árul el. Ezt mutatja az is, hogy míg amott a két hal egymásnak háttal van fordulva, de fejtartása határozottan a másiknak figyelését tünteti fel, itt a halak egymás felett lebegnek s látszólag semmiféle jelenet nem kapcsolja őket össze.

A kóreain hiányzik a szitakötő s a közbeeső virág és bimbó ábrázolása, emennél a közbeeső kidudorodás. Ez a szerkezeti elem tölti ki a kóreain ábrázolt kép közepét, amely nélkül nem volna harmonikus a kép. De míg itt a kép elhelyezésében épen e szerkezeti adottsághoz alkalmazkodott a művész, ott — nyeles tükrör lévén — a szerkezeti változás következtében beállott hiányt pótolta a virág és bimbó művészi alkalmazásával.

A másik⁶⁴⁾, nyeles tükrör. (IV. 1.) Figurális díszítése még jobban hasonlít a bänkútihoz. Szembeötő különbség a kettő közt abban van, hogy a széles perem a kóreainál erősen elkeskenyül s ezen belől egy majdnem kétszeres szélességű szalag fut körbe, amely indadíszekkel van kitöltve. Feltűnő maga a nyél kiképzése is, amely látszólag nem tartozik szervesen a tükrörhöz, bár kétségtelenül egy darabból van öntve. Épen olyan feltűnő az előbbinél még szerkezeti elemként alkalmazott dudor megmaradása a közép kitöltésére, dacára annak, hogy ennek szerepét már a nyél vette át.

Az alapmotívum, a víz ábrázolása továbbra is megmaradt s a két hal helyzete már nem az előbbi kóreai tükrör nyugodt jelenetét, hanem a bänkúti üldözési jelenetet tünteti fel.

Ugyanezt a nyugtalan eleveenséget látjuk azon a tükrör (IV. 3.), amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya őriz⁶⁵⁾. Ez a tükrör a Zichy Jenő gyűjteményével együtt került a múzeumba. Lelőhelyét — sajnos — ennek sem ismerjük. Zichy Pekingben vásárolta. Hogy kora az előbbivel egyező lehet, azt, kopottsága dacára a csaknem teljesen egyező beosztás is elárulja. Leglényegesebb különbség a nyél hiányában van.

Beosztás tekintetében az előbbivel nagy hasonlatosságot mutat az a tükrör, amely a „híres Kin shih so“ 6. kötetében (IV. 2.), az ércemlékek sorozatából való⁶⁶⁾. A tükrör mellett lévő kínai szöveg a következő: „Két (egy pár) halas tükrör. Egy halas tükrör (van) igen sok, Ku (által) feltalált csak egy“. Ku, t. i. a legenda szerinti tündér volt, aki az ilyen fajta tükröröket feltalálta.

⁶⁴⁾ Chosen Koseki Zufu. IX. Tokyo 1929. Th. 1209. Nr. 3994.

⁶⁵⁾ Felvinczi Takács Zoltán és Visky Károly szíves közlése.

⁶⁶⁾ Felvinczi Takács Zoltán szíves közlése. A Feng testvérek által kiadott munka 1820-ban jelent meg.

Sokkal kevesebb művészi érzékre vall az a sillai eredetű (III. 3.) tükör, amely Dél-Kóreában került napvilágra. Ennek közlésével kapcsolatban Eckardt⁶⁷⁾ megállapítja, hogy a Tang időből (618—907) is egész csomó tükör maradt ránk koreai sírokból. Gazdagabbak és nehezebb kivitelűek, s előszeretettel inda- és állatmotivumokkal vannak díszítve.

Figyelmet érdemel az a töredék is, amelyet Pósta Béla a minusinski múzeumban talált. Ez a töredék (III. 5.) Tesinsk környékén került napvilágra. A leletkörülményeket — sajnos — nem ismerjük, de egyrészt a bánkúti, másrészt a sillai lelet előfordulási körülményei alapján fel kell tennünk, hogy sirlelettel van dolgunk, épen úgy, mint a másik két minusinski tükör esetében.

Ezek közül az egyik (III. 4.) a Néprajzi Múzeum példányával és a Kin shih so példányával mutat egyezést. A nyelet nem tekintve a koreai

1. Bánkút.
2. Biisk.
3. Kuraginsk.
4. Minusinsk.
5. Paking.
6. Silla.

fejedelmi múzeumban lévő, fennebb ismertetett példánnyal is egyező. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ebben a csoportban a legfejlettebb. A síma szélén belől lévő körbemenő díszítés valamennyi között a legváltozatosabb s a belső körben lévő mező is az eddigiéknél sokkal élénkebb s a halak mellé, növényi díszítéseket is visz. Nagy figyelmet érdemel az a körülmény, hogy a külső körben elhelyezett növényi díszek között a bánkúti tükör közepén levő kisebb virágot és a szitakötőt is megtaláljuk. Ez a példány Biiskben került elő.

Mindennek dacára a bánkúti tükör legközelebb áll a minusinski múzeum Kuraginsk környékén talált tükréhez (III. 2.). Legközelebb hozza

⁶⁷⁾ A. Eckardt: Geschichte der Koreanischen Kunst. Leipzig 1929. 190. 1.

a nyélen kívül a középső fogantyú hiánya s az így támadt szabad rész növényi díszekkel való kitöltése.

A tükkör korának megállapítása nem könnyű feladat. A bemutatott példányok egy része a Wang dinasztia idejéből való, amely 935.—1392 között uralkodott. De a tükkörnek Eckardt megállapítása szerint messzebb kell visszanyúlnia, mert mint láttuk már, a Tang dinasztia idején fellép, sőt már az azt megelőző időkben is ismert. A távol keleten tehát hosszú mult áll a háta megett.

Nem lesz érdektelen egy pillantást vetni a térképre, amely ennek a tükkör típusnak a most közölt adatok szerinti elterjedését mutatja. Olyan távoli pontok jelzik előfordulását, hogy vándorútjáról épen ezért nem lehet egyelőre határozott képet alkotni. Ehhez a vándorláshoz bizonyára hosszú idő kellett. Keleti, hosszú — majdnem félezredéves — multja, sok lehetőséget adott a nagy vándorlások idején a szétszóródásra.

Hozzánk a honfoglalás koránál hamarabb nem érkezhettek, bizonyítja ezt az, hogy a bányászati leleteket ennél a kornál előbbi időre datálni nem lehet. A pontos datálást azonban a leletben legidegenebb s minden valószínűség szerint legfiatalabb darabnak, a tükkörnek kell megadni. Ennek ideje pedig, mint láttuk, a VIII. és XIV. század között keresendő. Pontosan azonban csak a többi tükkör előfordulásának körülményei, esetleges egyéb datáló mellékletei adhatnának felvilágosítást. Nem lehetetlen, hogy a tükkör a leletet a XIII. századig is felviszi, amikor is a tatárjárás korának egyik emlékével állnánk szemben. Ennek a kimondására azonban az ez idő szerint rendelkezésre álló kácsszámú és bizonytalan analógia nem ad biztos támpontot.

*

Nem végzünk felesleges munkát, ha a leírt leletekkel együtt talált női csontváz megmentett koponyájának (V.), csontjainak anthropologiai méreteit Dr. Gáspár János úr szíves adatai alapján a következőkben adjuk mm-ekben:

1. Agyi koponya. Legnagyobb fejhosszúság 188, koponyaalap hosszúsága 97, legnagyobb koponyaszélesség 144, legkisebb homlokszélesség 107, legnagyobb homlokszélesség 127, koponyaalap szélesség (biauricularis szélesség) 126, nyakszirt szélesség 102, koponya magassága 133, vízszintes kerület 543, homlokív 131, faltáji ív 130, nyakszirt ív 128, a koponya nyílrányú kerülete összesen 389, homlokhúr 113, koponyaköb-tart. 1650 mm³.

Indexek: hosszúság-szélességi jelző 76.60 (mesokran), hosszúság-magassági jelző 70.74 (orthokephalia alsó határa), szélesség-magassági jelző 92.36 (mesokephalia alsó határa), transversalis homokjelző 84.25, meglehetősen párhuzamos homlok. Transversalis falcsonti jelző 74.31. Sagittalis homlokjelző 86.26, a hosszú homlokhoz képest elég magas a homlok (azonban elég alacsony).

II. Arc koponya. Az arc hosszúsága 94, felső arc szélesség 109, külső szemzugok távolsága 99, járomívek távolsága 125, középső arc szélessége 96, arc magasság (állcsúcstól az orrgyökig) 114, felső arc szélessége (orrgyöktől a felső fogsorig) 73, belső szemzugok közti távolság 124, szemgödör szélessége 41, szemgödör magassága 34, legkisebb orrcsontszélesség 11, legnagyobb orrcsontszélesség 18, állkapocs bütyök közti távolság 123, állkapocs szögletek távolsága 80, állkapocs magassága 55.

Arcindexek: arcindex 91.20, = az arc szélességéhez képest kissé alacsony (leptoprosop), felső arcindex 58.40 = az arc az alsó állkapocs nélkül tekintve már inkább mondható közepesen magasnak, szemgödri jelző 82.93 = közepesen magas, szemközti jelző 79.84 = az orrgyök kissé széles, orrcsont-jelző 61.11 = a csontos orr kissé szélesedő lefelé, alsó állkapocs jelző 65.04 = az alsó állkapocs oldalsó tájai az archoz képest beljebb állnak, fogmedri jelző 96.91 = orthognath, szájpad jelző 82.69 = mesostaphylin.

Haránt koponya arcjelző 86.81 = az agykoponya szélesebb, mint az arc, frontoorbital jelző 98.17 = a homlok majdnem olyan széles, mint a felső arc a szemek szintjében, jugofrontal jelző 85.60 = a járomcsonttáj a homlokhoz képest széles, jugomandibularis jelző 64.0 = az alsó állkapocs oldalsó tájai behúzódtak.

Hosszú csontok méretei. Combsont 395, lábszárcsont 331, felkarcsont 278, singsont 223, orsócsont 220.